

VENEZIA E I TURCHI, Milano 1985, 300 Sayfa. Yayınlayan: Verona'daki Banca Cattolica del Veneto. Satış sorumlusu Milano'daki Electa Editrice. Ederi yazılı değil. Kataloglarda 150.000 liret olarak gösterilmiştir.

İtalya'da son yıllarda bankaların kültür konularına para ayırması bakımından bir dizi teşvik tedbirleri alınması üzerine; bazı yerel bankalar çevrelerinin kültür ve sanat varlıklarına eğildiler. Bunlar arasında Verona'daki Banca Cattolica del Veneto da Venedik tarihinde iz bırakan önemli olaylar ile, Venedik Cumhuriyeti'nin ilişki kurduğu devletlere ait konuları inceleyen eserleri yazdırtma girişiminde bulundu. Haberim olan yayınlar arasında Marco Polo, Venedik Doge'leri, Venedik ve Viyana, Venedik ve Milano başlıklı eserler bulunmaktadır. Çıktığından kısa bir süre sonra haberim olan kitap da Venedik ve Türkler başlıklı bu eserdir. Alışılmış boyutlara uymayan bu kitap parlak kuşe kağıda basılmıştır. Hazırlayanın adı yoktur. Resimler, haritalar, gravürler ve fotoğraflar kitabın değişik sayfalarına serpiştirilmiştir. Genellikle araştırmalar ile ilgili olmasına dikkat edilmiştir. Herbiri sanat konularında olduğu kadar tarih konularına da yardımcı olmaktadır. Katkıda bulunanlar ve işlenen konular sırasıyla şunlardır:

Alberto Tenenti, "Profilo di un conflitto secolare" (s. 9-37) [Yüzyıllık karşılığın görünümü]. Venedik deniz tarihi mütehassısı olan Tenenti, iki ülke arasındaki savaşları kendisine göre belirli evrelere ayırıyor ve Türklerin hangi koşullar içinde Venedik Cumhuriyetine karşı başarılı olduklarını Venedik kaynaklarına göre açıklıyor.

Ugo Tucci, "Tra Venezia e mondo turco: i mercanti" (s. 38-55) [Venedik ve Türk dünyası arasında bulunan tüccarlar]. Ekonomi ve para tarihi üzerindeki çalışmaları ile tanıdığımız U. Tucci, çok iyi bildiği ve hakkında özel makaleler yazdığı Venedik tüccarlarının,¹ şark ekonomisi, dolayısıyla Türk topraklarındaki faaliyetine değiniyor. İlk kısımda 'Türk şark'ında Venedikli tüccarlar'a ayrılmıştır. Çok iyi tanıdığı Venedik kaynaklarına göre tüccarların faaliyeti, kullandıkları malları sıralamaktan başka, Venedik yönetici ve temsilcilerinin Türkler ile yapılan ticaretteki görüşlerine de yer veriyor. Çok büyük bir cesaretle "Venedik'deki Türk tüccarları"nın yazmış bulunuyor (s. 55). 1534 yılında Venedikli sekreter Ludovisi, "Türkler tüccar değildir. Olanlar da deniz'de büyük bir riski göze alacak cesaret sahibi değildir" tarzında bir cümle kullanmıştır. Bu sözcüklerle başlayan bölüm, Türklerin Venedik kentindeki faaliyetlerine ayrılmıştır. Bu konuda daha

¹ Ortaçağlarda İtalyan tüccarlarının oynadığı ekonomik rol yanında, siyasi ve kültürel çabalar da son yıllarda epey derin incelenmiştir. Bu çalışmalara katkılarda bulunan Tucci, bizim de tarihimizi ve ekonomimizi aydınlatan eserler kaleme aldı: *Lettres d'un marchand vénitien, Andrea Berengo*, Paris 1957. *Mercanti, navi, moneta nel Cinquecento veneziano*, Bologna 1981. Bu kitabında makalelerini bir araya getirdi. Bunu öneren F. Braudel de bir önsöz yazmıştır.

önce bazı çalışmalar yapıldı. Bunları kaydetmek yerine Tucci'nin verdiği bilgileri izleyecek olursak: 1546 yılında Türkler bir evde veya otelde kötü meslek seçmiş kadınlarla beraberdir"ler. Fakat doğrudan hangi malları nereden ve nasıl getirdiklerine dair haberler çok kıttır. Tek bilgi 1563 yılında İskenderiye'den un yüklü bir Türk gemisinin doğrudan geldiğidir. 1571 yılında Venedik şehrindeki Türk tüccarların sayısı epey çoğalmıştı. İnebahtı deniz savaşının sonucunun ulaşmasından sonra Venedik'de meydana gelen olayları göz önünde tutan Venedik Senato'su onlara özel bir yer aradı. Yapılan incelemelerden sonra Canal Grande üzerinde bir yer saptandı. Venedik şehrini tam orta yerinde bir S harfi gibi kesen bu su yolu üzerinde, çok eskiden inşa edilen bina 1621 yılında Türklere tahsis edildi. 19 uncu yüzyılın ortalarına kadar burada Türk tüccarların kalmasından dolayı "Fondaco dei Turchi" [Türklerin Hanı] diye anıldı. Günümüzde bile bu ad değiştirilemedi. Tek merak edilecek konu, burada kaç Türk tüccarın kaldığıdır. Ayrıca ne gibi faaliyet gösterdikleri de meraka değer. Tucci, bu konuları merak edenlere kaynaklara dayanmak suretiyle anahatlarını çizmektedir. 1838 yılına kadar Türk tüccarlar Venedik'de faal idiler. Bu bölümde belge niteliğinde fotokopiler de vardır. 38 ile 42 sayılı resimler arasında C. Vecellio'nun eserinden alınma örnek bulunmaktadır. Türk kıyafetleri diye adlandırılan resimler Venedik'li tüccar, hamal, İstanbul'da Frenk tüccar, hizmetkâr, Ermeni tüccar resimleri ıktibas edilmiş. 43 ile 47 sayılı resimler arasında Grevembroch adlı Hollanda asıllı bir Venediklinin, 18 inci yüzyılda yaptığı resimlere ayrılmıştır. Eserin özgün nüshası Venedik Şehir Kitaplığındadır ve yakın bir geçmişte Filippi adında bir yayıncı tarafından basılı hale getirildi. Bir de Türk tüccarın resmi konsaydı iyi olurdu. 48 ile 53 sayılı resimler arasında Fondaco dei Turchi'nin fotoğraflarını görmekteyiz. 51 sayılı resimde bulunan gravür en tanınmış olanıdır. Bu çizimin düşsel olmadığı tarihsel fotoğraflarla bellidir. Binanın şimdiki görünümü ve plânları da fotoğraflarda bulunmaktadır. Türklerin bıraktığı anıları kökünden yıkan bir restorasyon olayından sonra, ne özgün şekline benzetilen ne de tarihsel bir anı taşıyan bu bina Türk adını Venedik'de daha uzun zaman devam ettirecektir. 54 sayılı resim, Venedik ile yapılan ticaretin özelliklerini yansıtan 1534 tarihli bir eser, 55 sayılı resim de tartı ve ölçü aletlerini gösteren 1591 tarihli bir başka eserin kapağının yayınıdır.

Bruno Simon, "I rappresentanti diplomatici veneziani a Costantinopoli" (s. 56-69) [İstanbul'daki Venedik diplomatik temsilcileri]. Yeni yetişen türkologlardan olan makale sahibi, Venedik Arşivi'nin önemini takdir ederek yetişmekte ve bu alanda ürünler vermektedir. Kitapta bulunan makalesinde hiç bir dipnotu kullanmamıştır. Balyos'luk görevinin ne olduğunu ve İstanbul'daki statüsünü tarihsel evre içinde çizmiştir. Kullanılan resimler de konu ile ilgilidir. 59 ve 60 sayılı resimler Balyos'un Galata'dan İstanbul tarafına geçişi ile padişahın huzuruna kabulü hakkındadır. 62 ile 63 sayılı resimlerin yerleri karışmakla beraber 'tuğra' için örnektir. Buradaki 1573 tarihli andlaşmanın metnini Erdem dergisinin beşinci sayısında yayınladım. 67 sayılı resim Türk elçisidir. 68 ile 76 sayılı resimler arasında İstanbul'da Venedik Sarayı diye bilinen ve şimdi İtalya Başkonsolosluğu olarak kullanılan binanın plânlarıdır.

Antonio Carile, "La crudele tirannide: archetipi politici e religiosi dell'immarinario turchesco da Bisanzio a Venezia" s. 70-85 [Bizans'dan Venedik'e geçen Türk imajının siyasal ve dinsel ilkörneği: gaddar tiranlık].

Makale uzun görünmekle beraber, resimler biraz fazla yer tutmaktadır. Tanınmış İtalyan bizantolog Agostino Pertusi tarafından yetiştirilen yazar, Bizans ve ilk dönem Venedik kaynaklarını tarayarak Türk dünyasının yarattığı etkiyi inceliyor. Türklerin, Orta-Doğu topraklarında gerçekleştirdikleri yayılma siyaseti, Moğolların harp alanlarındaki başarıları, Batı dünyasını tedirgin etmesi yanında, yeni de eserlerin meydana getirilmesini sağlamıştı. Bizans da bu kültüre aracı oldu. Tabii ki büyük ölçüde olumsuzdu. Bunun üzerine Balkan topraklarında yaşayan Yunan, Slav, Rumen toplulukları arasında Türk karşıtı akımlar ve önyargılar güçlü olduğu için dinlerine sıkıca bağlıdılar. Kullanılan resimler Türk harp silahları ile Türk ordusu ve askeri hakkında doğu minyatürleri hem de batılı ressam-lardan alınmadır.

Gino Benzoni, “Il farsî turco ossia l’ombra dei rinnegati (s. 91-133) [Türk olmak veya dönmenin gölgesi]. Venedik tarihi mütehassısı olan G. Benzoni, araştırmalarında Türk sorununa daima yer verir. Bunlardan iki tanesi üzerinde tanıtmaya yazı yazma olanağı buldum.² Şimdi bir kez daha yazmak şansını buldum. İki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir yer tutan dönemler üzerinde durmaktadır. Bilhassa Türk tarafında gelenlerin sayısı daha çok olduğu için başlık bile anlamlıdır. Zira Türk tarafında kazanç fırsatı daha da fazladır. Bunun için Türk dünyasının olduğu kadar İslâm dünyasının da bir kültürel baskı ile faziletten yoksun oldukları Avrupa’da tanıtılmağa gayret edilir. Buna karşılık gene de Çağaloğlu adını alan Cicala gibi bir ileri gelen kişi bile Türk hizmetine girer ve aklımlı da kullanırsa en üst makamlara kadar çıkabilir. Onun için dönemler büyük bir güvenlik altına girmiş olurlar. Türk gölgesi onları her zaman için korur. Karşılıklı gidip gelmeler, harp yıllarında çok kısa dönemlerde kısıntıya uğramakla beraber, belirli bir zevk ve alışkanlık alışverişini beraberinde taşırdı. Metni çok uzun olan makalede zengin dipnotları bol kaynak vermektedir. Kaynak bilgisi çok engin bir kişi olan Benzoni, az cesaret edilecek bir konuda tarafsız davranır. Bu tip dönemler kendi ülkelerinde kötü koşullar içine düşmektense, başka bir toplumda becerilerini ortaya koyarken, çalışma ve azmin insanları nasıl büyük bir arama içine ittiğini gösteriyor. Konular resimler arasında sultanlar hizmetindeki kişiler, önemli bazı devlet adamları ile görevliler bulunmaktadır. Fâtihten Sultan Mehmed’in İtalyan sanatkarlar Costanza da Ferrara ve Gentile Bellini tarafından yapılan madalyonlarının resimleri de ihmal edilmemiş.

Paolo Preto, “Il mito del Turco nella letteratura veneziana” (s. 134-143) [Venedik edebiyatında Türk efsanesi]. Venedik dünyasındaki Türk konusu üzerinde kalın bir kitap meydana getirdikten sonra³ daha başka konuları incelemeye kalkışan Preto, Türk kavramından bir türlü ayrılamadı. Şimdi de mütehassısı olduğu bir konuyu derinleştirerek ele almaktadır. İtalya birliğini meydana getirmeden önce, değişik yörelerde gelişen diller, kendilerine özgü edebiyat da yaratmıştı. Bu sayede Venedik lehçesi yanında edebiyatı da kendi kurallarının olanakları

² *Dizionario Biografico degli Italiani* cildinde Cicala (çağaloğlu Sinan Paşa) maddesini ve ayrıca Venedikli siyaset ve tarihçilerinin seçme metinleri kitabı hk. *Bulleten* n. 187 s. 887 vd. *Erdem* n. 4 s. 307-309.

³ *Venezia e i Turchi*, Firenze 1975.

içinde gelişti. Bilhassa savaşlar sırasında ve sonunda faaliyete geçen halk şairleri ile sanatçılar, şiir ve düzyazı halinde ürünler veriyorlardı. Bunların bir derlemesinden yola çıkan araştırmacı, özellikle onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda meydana getirilen eserler üzerinde durmaktadır. Kullanılan fotoğraflar da eserlerin birinci sayfalarıdır. Girit harbi ve bitişinden kısa bir süre sonra başlayan Mora harbi, Venedik’de çok sayıda eserin yazılmasına neden olmuştur. 1718 yılında imzalanan Pasarafta andlaşmasından sonra artık savaş durumu bittiği için, Venedik edebiyatında önyargılı değil, Türk hayranlığı ve saygınlığı ile dolu eserler kaleme alındı. Fransız zevkinin de yayılması üzerine egzotik ve doğulu konuları daha da yaygınlaştı. Bunların hepsine Carlo Goldoni üstün gelir. Dilimize de çevirilen İzmir Empezaryosu yanında ‘turquire’ dolu başka tiyatro eserleri yazan Goldoni, ülkemizde de tanınan ve sevilen bir Venedik’li edebiyat adamıdır.⁴

Giampiero Bellingeri, “Venezia e i veneziani nella letteratura ottomana” (s. 144-153) [Osmanlı edebiyatında Venedik ve Venedikliler]. Türk kaynaklarında Venedik ile ilgili bilgilerin derlenmesini beklediğimiz bu araştırmada, Osmanlı şiir çevreleri ile karşılaşyoruz. Kullanılan resimler Ippolito Caffi’den alınmıştır.

G. Bellingeri-G. Vercellin, “Del mappamondo turco a forma di cuore” (s. 154-159) [Kalp biçimindeki Türk haritası hakkında]. Venedik’deki Marciana kütüphanesinde bulunan Türk haritası uzun zamandan beri inceleme konusu olmuştur. Tunus’lu Hacı Ahmed adlı birisine yaptırıldığı hakkında bilgi tatmin edici değildir. Bunun esas müellifinin Michele Membrè adında Kıbrıs doğumlu bir Venedik vatandaşının⁵ olduğu ileri sürülmektedir. Kullanılan resimler, Venedik Şehir Kütüphanesinde (Museo Civico Correr) bulunan Arap harfli bir Avrupa haritası ile Mekke görüntüsü içeren bir harita ile, konu edilen tartışmalı haritadan üç görüntüdür.

Sanat tarihini ilgilendiren üç araştırma arka arkaya sıralanmıştır:

Massimo Villa, “Gentile e la politica del ‘sembiante’ a Stambul” (s. 160-185) [Gentile Bellini ve İstanbul’daki çehre portresi siyaseti]. XV inci yüzyıl resim ve minyatür sanatında sultanların portreleri önemli bir yer tutar. Yazar, Fâti Sultan Mehmed tablolarını tahlil ederek diğer özelliklere de değinmektedir. Konulan örnek resimler Bellini’nin eserlerine, Topkapı Sarayı’ndaki minyatürlerine, Venedikli ressamların çok iyi başardıkları toplu resimlere ve içlerindeki doğulu kişilere ayrılmıştır. Venedik resimlerindeki doğulu kişiler, zaman zaman inceleme konusu olur. Bunların gerçek mi yoksa düşsel mi oldukları hâlâ tartışılır.

Giovanni Curatola, “Tessuti e artigianato turco nel mercato veneziano” (s. 186-195) (Venedik) pazarlarında Türk kumaş ve mamülleri]. Türk sanat eserlerinin Venedik pazarlarında nasıl yer tuttuğunu araştıran Curatola,

⁴ Lutfi Ay, “Doğumunun 250. yılı münasebetiyle Carlo Goldoni (1707-1957)”, *Tercüme* 61 (Ocak-mart 1958) s. 161-172. Yakın bir geçmişte Ankara’da yayınevi Goldoni’nin üç eserini yeniden yayınladı, *Otelci Güzeli (Mirandola)*, *Gelin-Kaynanan-İzmirli Imprezaryo*, 1984, H. Marlalı-M. Koruyan, 278 sayfa.

⁵ M. Membrè, 1539 yılında İran üzerine uzun bir rapor yazdı. Uzun zaman el sürülmeyen bu metin, yeni notlar eklemekle birlikte yayınlandı.

belge kayıtları kadar, el sanatlarının ürünlerine ve sanat tarihi içindeki yerine de değinmekte, kıymetli kayıtlar ortaya kaymaktadır. Verilen örnekler arasında Venedik'te bulunan Türk halıları özel bir yer tutar. Kaldı ki bu konuya da özel bir yer ayrılmıştır: "Il tappetto turco nella pittura veneziana" nel XV e XVI secolo" (s. 196-209), [Onbeşinci ve Onaltıncı asırlarda Venedik resminde Türk halıları]. Metin kısmı yalnız 196 ıncı sayfadadır. Diğer sayfalarda Venedik'li ressamların halıları nasıl resmettiklerine dair örnekler bulunmaktadır.

Marco Morin, "La battaglia di Lepanto" (s. 210-231) [İnebahtı savaşı]. Türk-Venedik ilişkilerine ait bir kitapta İnebahtı deniz savaşına yer vermemek olanaksızdır. Denizcilik tarihinde ve ayrıca Akdeniz uygarlığında müstesna bir yer tutan bu deniz muharebesinin daha çok çalışacak yönleri bulunmaktadır. Bunlara değinen yazar, önce yerini saptamayla başlar. Çünkü çarpışma tam İnebahtı limanı önünde değil biraz ötesinde meydana gelmişti. Bunun için deniz adamları ve coğrafyacılar tam bir belirleme için uzun zamandan beri çalışmaktadırlar. Ayrıca katılan gemilerin çeşitliliği ve ne kadar malzeme, insan, yardımcı taşımaktaydılar? Zengin malzemeye ve yapılan sayısız araştırmaya karşın tam bir açıklama yapılmadığı üzerinde durmakta ve bunu örtmek için kendisi aramağa girişmiş ve gemi çeşitleri, kullanılan top çeşitleri ve mermileri, savaş düzeni üzerinde durmuştur. Yararlanılan basılı ve basılmamış kaynaklar, makalenin derin bir araştırma konusunun ciddi hazırlandığını gösteriyor. İlgili resimler de sırasıyla şöyledir: n. 243 Avrupa ve Afrika portulanı. 244 sayılı resim XVI ıncı yüzyılda yapılmış bir Girit adası haritası, 245 ve 246 sayılı resimlerde Türk kalita ve şaykası denildikten sonra Coronelli adlı kozmografın coğrafya kitabına atfı yapılmıştır. Halbuki Cicogno 1971 diye tanınan Şehir Kitaplığındaki kodeks içindeki resimlerdi. (Bir tek bu karışıklık bağlanabilir. Takımadalar ve Venedik gemileri örneklerinden sonra doğulu kavramı ile işlenen deniz arsları, top örnekleri, Venedik tersanesinin tarihsel bir gravürü ve bazı rölyeflerden başka 266 sayılı tabloda Fransesco Morosini'nin resmi bulunmaktadır. 267 sayılı resim onun denize açılması sonrası da Sakız adasının 1659 yılında kuşatılmasına aittir.

Fulvio Salimbeni, "I Turchi in Terraferma" (s. 232-243) [Venedik kara tarafındaki Türkler]. Türkler Venedik kentine çok yaklaştılar. Bilhassa 1499 yılında Türk akıncıları Venedik'in meşhur çan kulesini kara tarafından fark edecek kadar yanaştılar. Bu bilgiler Venedik kaynaklarında bulunur. Sonraki yıllarda ne kadar yaklaşıldığı belli değildir. Bununla beraber Türk akıncılarını önlemek için Venedik şehrine yakın bölgelerin şehirlerinin etrafındaki surlar güçlendirildi, geçit yerleri kontrol altına alındı. Araştırmacı konuyu bir edebiyat malzemesi ile açmaktadır. Sonra tarihsel kayıtlara geçiyor. Kullandığı resimler güçlendirilen şehirlerle ilgilidir.

"Fortificazioni e strategie veneziane nelle guerra contro il Turco" s. 244-249. Yazar adı bulunmayan bu araştırma, o sıralarda Venedik'de düzenlenen bir sergiden alındığı anlaşılıyor. Metin çok kısa. Belge niteliğinde olan resimler önemlidir. Her zaman Türk etkisi altında bulunan Kandiye, Magosa, Ülgün, Novi, Kotor kaleleri ve Türk akıncılarını önleyecek tedbirleri belirleyen Dalmaçya, Mora haritaları bulunmaktadır.

Robert Mantran, “Venezia e i Turchi (1650-1797)” (s. 250-267) [Venedik ve Türkler, 1650-1797], İki devlet arasındaki siyasal ilişkilerin incelendiği bu araştırmada, Türk kaynaklarına daha yakın olan Mantran, Osmanlı devletinin iç durumunu açıklamaktadır. Mütihassısı olduğu dönemi, İtalyan okurlara açıklayan Mantran, dipnotu kullanmıştır. Türklerin o tarihler arasında hangi iç sorunlarla uğraştıklarını açıklayan bu araştırmada, dış siyaset olaylarına da yer verilmiştir. Çeşitli yazılarında konuyu işleyen yazar için zor bir konu değildir. Bu bölümde kullanılan resimler: İstanbul’un şimdiki durumuna dair iki fotoğraf, Veli Can’ın İstanbul minyatürü, Piri Reis’in Amerika haritası, At Pazarı için bir halk resmi, Saray içi minyatürü, Bozdoğan Kemeru ile ordugâhın resmi, Elçi Hanı diye tanınan kervansarayın 16 ncı yüzyıla ait bir minyatürü yanında İnebahtı deniz savaşının haberinin Venedik kentine ulaşması üzerine yapılan geçit törenine ait gravür bulunmaktadır. En görkemli tablo da 264 üncü sayfada bulunan İstanbul’un bir toplu resim ile yapılan manzarasıdır.

İsimsiz, “Tradizioni e costumi turchi tra osservazione e pregiudizio” (s. 268-279) ile Giovanni Morelli’nin, “Povero Bajazetto” (s. 280-293) adlı makaleler sanat üzerinedir. İlki, ‘görünürde ve önyargıda Türk gelenek ve hurafeleri’ başlığı ile az yer tutan bir yazı ile daha çok resimlere dayanarak Türk giyim ve kuşamı üzerinde görüntüler veriyor. İkincisi ise, Timur-Bâyezid mücadelesinin Avrupa’ya yansıyan haberleri üzerine meydana getirilen piyesler üzerinde duruyor. Notların da bulunması değişik bir tutumdur.

Eserde görüntü ön plana alınmıştır. Bu bir bakıma basımı üstlenen bankanın tutumudur. Bilgi kadar günümüz insanının görüntüye verdiği önemi de dikkatten uzak tutmamalıyız. Tanıdığımız ve bildiğimiz resimler kadar, şimdiye kadar haberi olmayan epey malzeme bu kitap aracılığı ile bilim dünyasına sunulmaktadır. Venedik’deki Marciana kitaplığı kadar Şehir Kitaplığı (Museo Civico Correr)’nin Türk tarihi bakımından pek çok malzeme bulunduğu ortaya bir kez daha çıkmış bulunuyor. Bu çalışma yanında, tarihçilerin işine yarayacak kayıtların ağırlığı olan bir toplu eserin hazırlanmasını da beklemekteyiz. Böyle masraflı bir basım işini gerçekleştirenleri her bakımdan kutlamak kaçınılmazdır. Venedik kaynaklarının değeri üzerinde yapılan çalışmalara bir yenisini katan bu çalışma tarihimizin değişik yönlerini işlemek isteyenler epey kaynak bulacaklardır. Bu alandaki yayınların çoğalmasını beklemek hakkımızdır.

Doç. Dr. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

